

CLASSIFICATION OF THE CAUSES OF UNFOUNDED LOSS OF WORKING DETERMINATION IN DETERMINING THE LABOR EFFICIENCY OF ENTERPRISES PROVIDING CONSTRUCTION SERVICES

H. A. Karzhavova
teacher of SamSU

Abstract:

The article examines the organization of construction services and increasing productivity as a result of ensuring labor productivity in construction companies.

Keywords: construction services, labor productivity, labor force, working hours, labor resources, efficiency

Бугунги кунда қурилиш хизматлари юртувчи корхоналар олдида меҳнат самарадорлигини ошириш ва бунинг учун меҳнат унумдорлигини тубдан кўтариш, қурилиш муддатларини қисқартириш, қурилиш маҳсулоти сифатини ошириш масалалар энг долзарб масалалардан ҳисобланади. Бу масалалар ечими кўплаб қурилиш иштирокчиларига боғлиқ, лекин охирги натижага ишлаб чиқариш доирасида - қурилиш майдончаларида кўп сонли қурилиш ташкилотларининг кўп сонли бўлинмалари фаолияти жараёнида эришилади. Бу эса ўз навбатида қурилиш бригадалари ва участкаларини бошқаришнинг нақадар муҳимлигини кўрсатади. Бу вазифани чизиқли муҳандис техник ходимлар бажаради. Уларнинг асосий вазифаси лойиҳаларни ишлаб чиқариш жараёнларини бошқариш асосида тайёр қурилиш маҳсулотини-бино ва иншоотларга айлантиришдир. Бунинг учун улар ишчилар жамоасига бошқарув таъсирини ўтказиши, уларнинг ташкилотчиси ва тарбиячиси ҳисобланади. Қурилиш участкаларининг фаолият самарадорлиги энг аввало унинг ички хўжалик механизми бошқарувини такомиллаштириш билан боғлиқ. Бу масаланинг асосий мазмуни шундан иборатки ички хўжалик механизмининг бошқариш кўпроқ мустақилликни, иқтисодий бошқарув усулларига асосланишни, ишчилар меҳнатини кўпроқ рағбатлантиришни, меҳнат шароитини яхшилашни тақозо этади.

Участкалар фаолияти самарадорлигини таъминлашдаги яна бир омил бу ишчиларнинг иш вақтларидан унумли фойдаланиш мақсадида унинг асоссиз йўқотилиш сабабларини аниқлаш ва уларни камайтириш учун маълум тадбирлар тузишдан иборатдир. Бунинг учун ишчиларнинг иш вақтларини асоссиз йўқотилиш сабаблари классификацияланади

ва уларнинг резерв ҳосил қиладиган қисми аниқланади. Бу эса қўшимча иш вақтларини пайдо қилади.

Ишлаб чиқариш жараёнини бошқариш асосида меҳнат ресурсларидан фойдаланиш ётади. Унда тўғри рационал фойдаланиш бутун ишлаб чиқариш самарадорлигини таъминлайди муҳим рол ўйнайди. Шунинг учун ҳар қандай ишлаб чиқариш жараёнида меҳнат ресурсларига бўлган талабни, унинг сифатлигини аниқлаш зарурдир. Катта ва кичик, тижорат ва нотижорат, саноат ва хизмат кўрсатиш корхоналарининг барчаси учун инсонларни бошқариш жуда муҳим аҳамиятга эга. Одамларсиз ташкилот ҳам йўқ. Кераксиз одамларсиз ҳеч бир ташкилот ўз мақсадига эриша олмайди, ва яшай олмайди. Меҳнат ресурсларини бошқариш шубҳасиз бошқариш назарияси ва амалиётининг асосий муҳим томонларидан ҳисобланади.

Ҳозирги замон қурилиш ишлаб чиқариш жуда мураккаб жараён бўлиб, унинг маҳсулоти жуда кўп қатнашчилар фаолиятининг натижаси ҳисобланади. Аммо уларнинг ичида қурилиш ташкилотларининг ҳиссаси анча юқори. Шунинг учун ҳам қурилиш бўлинмалари захира ҳосил қилувчи асосий қатнашувчилар ҳисобланади.

Ишчи вақтларининг асоссиз йўқотишдан захира ҳосил қилувчи қисмини аниқлаш кўйидаги кетма-кетлигида амалга оширилади:

- иш вақти йўқотилишининг ҳар бир тўғри бўйича келтириб чиқарадиган сабаблар аниқланади;

- иш вақтини йўқотишнинг сабаблари, уларни қурилиш ташкилоти кучлари билан йўқотиш белгисига қараб йўқотилмайдиган ва йўқотиладиган турларга классификация қилинади. Ассоссиз йўқотилган иш кунларини камайтириш орқали қурилиш ташкилоти қўшимча ишлаб чиқариш имкониятига эга бўлади.

Иш вақтининг йўқотишнинг захира ҳосил қилувчи қисми кўйидаги формула орқали аниқланади:

$$П_0^p = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m П_{ij} * K_{ij} \text{ ишчи куч.}$$

бунда:

$П_{ij}$ - j - сабабга кўра i турдаги йўқотиш, ишчи кун;

K_{ij} - j -сабабга кўра i турдаги йўқотиш миқдорини қурилиш ташкилоти томонидан бартараф этиш мумкинлиги даражасини ифодаловчи коэффициент;

n - иш вақтини йўқотиш турлари сони ($n=1, 2, \dots, i$);

m - мос турлари бўйича иш вақтини йўқотиш турлари сони ($m=1, 2, \dots, j$)

Иш вақтини йўқотиш даражасини ифодоловчи K_{ij} коэффициент миқдори иккки ҳолга асосланади. Биринчисида K_{ij} -тўлиқ юқотиладиган, бунда у $K_{ij}=1$ га тенг бўлади.

Иккинчисида K_{ij} қисман йўқотиладиган, бунда унинг қиймати $0 < K_{ij} < 1$ га тенг бўлади.

K_{ij} коэффициентнинг қиймати ҳар бир турдаги йўқотишлар тури бўйича мос сабабларга кўра эксперт баҳоси бўйича аниқланади. Бу усулни қўлланилишига сабаб ҳисобга олиш ҳужжатларининг етарли эмаслигидадир.

Эксперт баҳоси қуйидаги тўртта кетма-кет бажариладиган операциялар орқали аниқланади:

- эксперт гуруҳини шакиллантириш;
- эксперт суровлари учун анкеталарни ишлаб чиқиш;
- эксперт сўрови;
- анкета суровларини қайта ишлаш.

Эксперт сифатида қурилиш ташкилоти раҳбари, бўлим бошлиқлари иштирок этиши мумкин. Қурилиш ташкилоти умумий ишлаб чиқариш фаолияти самарадорлигини оширишнинг асосий йўлларида бири ишчиларнинг иш вақтларини юқотишни қисқартириш тадбирларини ишлаб чиқишдан иборатдир. Бунинг учун энг аввало қурилиш ташкилотида юқотилган иш вақтини йўқотиш кўрсаткичларини таҳлил қилиш керак. Иш вақтини йўқотилишининг жуда кўп сабаблари бор. Бу қуйидаги жадвалда келтирилган.

Қурилиш ташкилотида иш вақтларининг йўқотилиши статистик маълумотлар орқали аниқланади.

Бунда бошлагич маълумот бўлиб меҳнат; иш вақти фотографияси ва конкрет ижтимоий йўналишлар ҳисоблари хизмат қилади.

1-жадвал

Иш вақти йўқотилишининг сабаблари таснифлаш

Иш вақтининг юқотилиши	Иш вақтининг юқотилишининг сабаблари
<i>Смена ичидаги йўқотишлар</i>	
Смена ичидаги «Простой» лар	Электроэнергиянинг йўқлиги Машиналарнинг носозлиги Керакли машиналарнинг йўқлиги Материал йўқлиги Иш fronti йўқлиги Фавқулудда ташкилий

<p>Ортиқча иш а) қайта бажариш ва ишдаги нуқсон</p> <p>б) бошқа унумсиз меҳнат</p> <p>Кадрлар қўнимсизлиги оқибатлари</p> <p>Ишга тушириладиган объектларда иш вақти йўқотилиши</p>	<p>Меҳнат интизомининг бузилиши</p> <p>Сифатсиз техник хужжатлар Иш жараёнида лойиханинг ўзгариши Сифатсиз материалларни қабул қилиш Иш технологияси бажарилишининг бузилиши Материаллар, конструкция ва деталларнинг мос эмаслиги Ишчилар айби билан</p> <p>Қурилиш майдончасида конструкция ва деталларни тўзатиш ва қайта кўриб чиқиш Меҳнатни ва ишлаб чиқаришни ташкил қилиш даражасининг пастлиги</p> <p>Иш ҳақининг пастлиги Меҳнатни ташкил қилиш даражасининг пастлиги ишчиларни тура ржой билан таъминланманлиги мактабгача болалар муассасалари билан таъминламганлик яшаш жойларининг ўзгариши иш жойларининг ўзоқлиги Ишдан қониқмаслик Меҳнат интизомининг бузилиши</p> <p>Меҳнат ресурсларини асосиз концентрациялаш Ишга тушириладиган объектларга қўшимча бригадаларни ўтиши</p>
<p><i>Тўлиқ сменали йўқотишлар</i></p>	
<p>Тўлиқ сменали “Простой”лар</p> <p>Касаллиги туфайли</p>	<p>Электр энергиянинг йўқлиги Машиналарнинг носозлиги Керакли машиналар йўқлиги Материаллар йўқлиги Иш фонди йўқлиги Фавқулотда ташкилий Атмосфера шароитлари</p> <p>Оғир қўл меҳнатининг мавжудлиги Махсус кийимлар сифатининг ёмонлиги Санитар маиший хоналар етишмаслиги</p>

<p>Ишлаб чиқаришдаги шикастланишлар ва касб касалликлари</p>	<p>Санитар гигиена шароитларининг қониқарсизлиги Умумий овқатланишнинг етарлича ташкил этилмаганлиги Жисмоний маданиятни ривожлантиришнинг паст даражаси Машиналарнинг конструктив камчилиги Машиналар носозлиги Ишлар технологиясининг бузилиши Иш технологияларининг бузилиши Ишларнинг механизациялашганлик даражаси пастлиги Хавфсиз ишлашга ўргатишдаги камчиликлар Ишчилардан ўз мутахассислиги бўйича фойдаланмаслик Шахсий техника хавфсизлиги қоидаларини бузиш</p>
--	--

Смена ичидаги иш вақтининг йўқотилиши иш куни фотография қилиш орқали аниқланади.бу йўқотишларнинг бутун йил давомидаги миқдори қўйидаги формула орқали аниқланади:

$$P_{cu} = P_{cu}' \cdot N \cdot \text{ЙИФ} , \text{ ишчи кун,}$$

бунда:

P_{cu}' -смена ичидаги бир ишчига туғри келадиган «ПРОСТОЙ» лар, % (ишчи куни фотографияси маълумотига кўра);

N - қурилиш ташкилотидagi йиллик ўртача ишчилар сони, киши.

ЙИФ - иш вақтининг йиллик фонди (ҳақиқий), кунлар.

Ишдан йўл қўйилган нуқсонларни (бракларни) тузатиш учун иш вақтини йўқотиш қўйидаги формула билан аниқланади.

$$P_{\sigma} = \frac{V_{\sigma}}{K_{\sigma} B} , \text{ ишчи куни,}$$

бунда :

V_{σ} - нуқсон (брак) ҳажми, ҳисоботдан олинади, сўм;

K_{ϕ} - нуқсонни тузатиш оқибатида меҳнат унумдорлигининг камайиш коэффициенти
($K_{\phi}=0,6$)

B - бир ишчининг ўртача кунлик иш унуми, сўмда.

Бир ишчининг ўртача кунлик иш унуми эса қўйидаги формулада топилади.

$$B = \frac{V}{D}, \quad \text{сўм / ишчи кун}$$

бунда:

V - йиллик ҚМИ ҳажми, сўм;

D - қурилиш ташкилотида ишчилар томонидан ишланган йиллик ишчи кунлари сони (қурилиш ташкилоти ҳисоботидан олинади).

Бошқа унумсиз меҳнатга йўқотиладиган ишчи вақтнинг йўқотилиши ($P_{ум}$) ишчи кунини фотграфия қилиш орқали аниқланади. Бу маълумотлар бўлмаганда бу йўқотишлар нуқсонли маҳсулот ҳажмига қараб аниқланади. Бунда нуқсон ҳажми меҳнатнинг 60% ини ташкил этади.

$$P_{ум} = 0,4 \cdot \frac{P_{\phi} K_{\phi}}{0,6}, \quad \text{ишчи куни .}$$

бунда:

0,6 – бошқа унумсиз меҳнат (иш) ҳажмидаги нуқсонли иш миқдори.

0,4– бошқа унумсиз меҳнат (иш) ҳажми йўқотиладиган иш вақтлари ($P_{хк}$) қўйидаги формуладан аниқланади:

$$P_{хк} = 75 \cdot K_{к} \cdot N, \quad \text{ишчи кун}$$

бунда:

7,5 - ишчиларнинг ишдан кетиш арафасида ва ишга келгандан сўнг 2-3 хафта оралиғида меҳнат унумдорлигининг 25-30% га камайиши натижасида ишчи вақтининг йўқотилиш кунлари;

$K_{к}$ - ишчи кадрларнинг қўнимсизлик коэффициенти;

N - ишчиларнинг рўйхат бўйича йиллик ўртача сони, киши.

Ишга тушириладиган объектларда ($P_{ум}$) меҳнат ресурсларини асоссиз концентрация ($P_{к}$) қилиш ҳам ишчи вақтларини йўқотишга олиб келади. Шу билан бирга уларни бир жойдан иккинчи жойга ташлашда ҳам ишчи вақтлари йўқотилади ($P_{и}$).

$$P_{um} = P_k + P_u, \text{ ишчи кун}$$

$$P_k = \sum_{i=1}^n (N_{um} - N_i) \times t \text{ ишчи кун}$$

Бунда:

n - йил давомида ишга тушириладиган объектлар сони;

N_{um} - оқимнинг лойиҳа бўйича ёйилиш даврида i -объектдаги ишчилар сони;

N_i - объектнинг ишга тушириш давридаги ишчилар сони.

t - қурилишнинг ишга тушириш даври, кунларда.

N_{um} ва t эксперт баҳолаш усули орқали аниқланади.

Юқорида келтирилган формулалар қурилиш ташкилотида ишчиларнинг иш вақтлари йўқотилишини таҳлил қилишга ёрдам беради. Бунда ишчиларнинг касаллиги оқибатида ишчи вақтларини йўқотишлар меҳнат режасининг бажарилишининг йиллик ҳисоботи бўйича аниқланади. Ишчи вақтларини шикастланиш орқали ва касб касалликлар натижасида йўқотиш меҳнат режасининг бажарилиши ҳисоботидан олинади. Ишчи сабабсиз келмаслик (прогул), маъмурият рухсати билан берилган таътиллер, жамоат ишини бажариш натижасида ишчи вақтларни йўқотишлар йиллик ҳисоботдан олинади. Бу ҳисоботлар орқали аниқланган иш вақтларини йўқотишлар жамлаш натижасида уларнинг умумий йиғиндиси топилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947 сонли Фармони. // “Халқ сўзи”, 8 февраль 2017 йил.
2. К.Абдурахмонов “Меҳнат иқтисодиёти” дарслик Т:”Меҳнат”, 2004.-274б.;
3. М.Пардаев, Ж.Исроилов, А.Ғаппаров. “Хизмат кўрсатиш соҳасида иқтисодий таҳлилни такомиллаштириш муаммолари”. Рисола. Самарқанд. “Зарафшон”, 2009. - 66 б.;
4. Ё.Абдуллаев “Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари”. -Т.: «Меҳнат», 2002. – 215 б.
5. М.Пардаев, Б.Абдукаримов Сервис ривожини – аҳолининг бандлигини таъминлаш ва фаровонлигини ошириш омили. Рисола. Т.: «Fan va texnologiya», 2007. – 28 б.;
6. И.Очилов “Хизмат кўрсатиш корхоналарида самарадорликни ошириш йўллари” Автореферат, Самарқанд 2010 йил.